

Kamerbrief aanpak laaggeletterdheid in Nederland:

Reacties en aanbevelingen van een aantal betrokken specialisten uit de praktijk

Aanleiding en doel van deze tekst

In de kamerbrief over plan van aanpak laaggeletterdheid 2020 – 2024 worden drie doelstellingen voor de aanpak van basisvaardigheden gepresenteerd. We zijn verheugd met deze hernieuwde aandacht vanuit de politiek, en zien tegelijkertijd ook mogelijkheden om de beschikbare budgetten beter en effectiever in te zetten zodat de impact van de voorgestelde aanpak van laaggeletterdheid kan worden vergroot. CINOP en Oefenen.nl hebben, in gesprek met een aantal vooraanstaande organisaties die zich ook bezighouden met basisvaardigheden, een aantal concrete voorstellen beschreven.

We behandelen deze voorstellen in de volgorde van de drie ambities en doelstellingen die in de kamerbrief worden gepresenteerd:

1. Meer mensen bereiken met een aanpak op maat.
2. Weten wat werkt: meer inzicht in kwaliteit en effectiviteit.
3. Samen aan de slag: méér gemeenten, werkgevers en maatschappelijke organisaties actief: voor kinderen én volwassenen.

Wij hopen dat de leden van de commissie en andere stakeholders op het gebied van basisvaardigheden met deze tekst besluiten zullen nemen die beter aansluiten bij de praktijk waar ondergetekenden dagelijks succesvol in opereren. Er gebeurt namelijk al enorm veel; het zou zonde zijn van tijd en middelen wanneer gemeenten en andere organisaties het wiel opnieuw zouden gaan uitvinden. In plaats daarvan adviseren wij om in te zetten op samenwerking om zo de krachten te bundelen en de ambities en doelstellingen daadwerkelijk te realiseren.

1. Meer mensen bereiken; over wie hebben we het eigenlijk?

Er zijn in Nederland naar schatting 2,5 miljoen mensen met lage taal-, reken- of digitale vaardigheden (Alg. Rekenkamer, 2016). Meer dan de helft van deze groep is Nederlandssprekend (in Nederland geboren en/of geschoold). In de kamerbrief worden laaggeletterden geïdentificeerd als mensen die, als gevolg daarvan, allerlei problemen ervaren, vooral op het gebied van financieren en gezondheid. Vaak zijn deze problemen diverser. Denk aan het lezen en begrijpen van reistijden, het omgaan met afstanden, korting in winkels, afrekenen, persoonlijke financiën, hoeveelheden in recepten en het optimaal kunnen gebruiken van de app van de basisschool van hun kinderen.

1.1 De meeste laaggeletterden ervaren geen problemen

Zoals het SER-advies "Samen werken aan taal" ook al constateerde: laaggeletterden vormen geen homogene groep. Het grootste gedeelte van deze groep ervaart helemaal geen problemen. Zij spreken goed Nederlands en hebben gewoon werk. Deze groep is veel groter dan men vaak denkt en veel van deze mensen hebben manieren gevonden om met hun beperkte basisvaardigheden om te gaan. Bijvoorbeeld door anderen om hulp te vragen of door inventieve coping strategieën te hanteren. Die coping strategieën kosten vaak wel veel energie en op termijn kunnen deze zelfs tot gezondheidsproblemen leiden. En hoewel veel mensen hun beperkte basisvaardigheden goed kunnen verbergen, remmen deze vaak wel hun (loopbaan-)ontwikkeling en zijn ze kwetsbaar met betrekking tot het behouden van hun baan en in het dagelijks leven. Omdat zij geen directe problemen ervaren, herkent een groot gedeelte van deze groep zich ook niet in het stigmatiserende beeld uit de media waarin de focus vooral ligt op (maatschappelijke en economische) problemen en beperkingen door laaggeletterdheid (Bureau Taalstrategie,

2017; Gagestijn & Mes, 2017). Dat bemoeilijkt de werving en het commitment van deze mensen om hun basisvaardigheden te gaan ontwikkelen. Terwijl zij met een relatief kort en laagdrempelig aanbod al significant vooruit geholpen kunnen worden. Het is dus nodig om naast aanbod op maat, ook te kijken naar 'werving op maat'.

1.2 Aansluiting zoeken bij iemands persoonlijke leerdoelen

Uit ervaring weten we dat, om deze grootste groep laaggeletterden (de Nederlandssprekenden) te bereiken, er oplossingen moeten worden gezocht die recht doen aan de diversiteit van deze groep. Er moet een aansprekend en laagdrempelig aanbod beschikbaar zijn dat past bij de leerwensen van de doelgroep. De één zal de leerwensen hebben om mee kunnen komen op het gebied van de automatisering op het werk, een ander heeft de wens om zijn of haar kind voor te kunnen lezen en te begeleiden op school of om mee te kunnen doen in het bestuur van de sportvereniging.

In de projecten waarbij wij betrokken zijn, merken we dat het behalen van een niveau dat is vastgesteld door officiële instanties (zoals een diploma) voor deze groep helemaal geen doel is en dus ook geen reden is om in actie te komen. Zij willen hun persoonlijke doelen behalen op een manier die past bij hun eigen dagelijkse leven. Door hier goed op aan te haken, kunnen prachtige resultaten worden geboekt die écht impact hebben op het dagelijks leven van mensen en die ook van waarde zijn voor de maatschappij als geheel. Samenwerking tussen lokale partijen is hierbij cruciaal. Vindplaatsen van laaggeletterden (variërend van huisartsenpraktijken en consultatiebureaus tot sportclubs en werkgevers, van sociale diensten en schuldhulpverleningsbureaus tot woningbouw en primair onderwijs), aanbieders van cursussen basisvaardigheden voor volwassenen, gemeenten en werkgevers spelen hierbij allemaal een rol. Door de kennis over de doelgroep op een juiste manier te presenteren en te organiseren kan deze samenwerking tot en succes worden gemaakt.

1.3 Basisvaardigheden gaan ook over rekenen en digitale vaardigheden

Hoewel rekenen en digitale vaardigheden wel degelijk worden genoemd in de kamerbrief, worden deze thema's veel minder uitgebreid uitgewerkt. Het accent ligt (nog) steeds op taal. Hoewel taal enorm belangrijk is voor mensen om mee te kunnen doen in de maatschappij, mogen we het belang van rekenen, wiskunde en gecijferdheid aan de ene- en digitale vaardigheden aan de andere kant niet onderschatten. Zo gaat het gebrek aan rekenvaardigheden vaak gepaard met financiële problemen en belemmeren beperkte digitale vaardigheden de communicatie met overheden.

De groep laaggecijferden is groter dan het aantal laaggeletterden; respectievelijk 1,5 miljoen en 1,3 miljoen. Ook deze groep is zeer heterogeen. Veel van hen hebben geen enkel probleem met taal en de onderliggende problemen zijn vaak veel complexer dan enkel "niet goed kunnen rekenen" op het cognitieve niveau. Ongeveer 80% van de problemen zijn psychologisch van aard. Denk hierbij aan rekenangst, moeite hebben met doorpakken en/of beslissingen durven maken. Deze mensen kun je dan ook niet identificeren met een simpele rekentoets en zij zijn zeker ook niet geholpen met een basis rekenles.

Dit geldt ook voor digitale vaardigheden. Ook deze groep is groot en bestaat uit veel mensen die zowel taal als rekenen uitstekend beheersen. Denk bijvoorbeeld aan ouderen, die niet zijn opgegroeid met de computer, internet etc. Een belangrijk verschil met rekenen en taal is dat men zich over het algemeen niet erg schaamt voor beperkte digitale vaardigheden en de drempel om daar iets aan te doen dus een stuk lager ligt.

Tegelijkertijd zijn taal, rekenen en digitale vaardigheden wel degelijk met elkaar verbonden¹. Digitale vaardigheden verlagen de drempel naar basis taal- en rekenonderwijs en met taal kunnen rekenvaardigheden worden versterkt en andersom.

Ook hier vraagt de enorme diversiteit van de groepen om een gedifferentieerd aanbod dat in staat is om zoveel mogelijk mensen te bereiken door aan te sluiten bij hun leerbehoeftes.

2. Weten wat werkt: meer inzicht in kwaliteit en effectiviteit

2.1. Professionaliseren van docenten

Inzicht en kwaliteit binnen deze complexe materie vraagt allereerst om professionalisering van docenten. Er moet worden geïnvesteerd in het ontwikkelen van hun kennis en vaardigheden. Tegelijkertijd moet ook het werkveld veel aantrekkelijker worden gemaakt om te zorgen dat docenten ook daadwerkelijk aan het werk willen gaan en blijven.

2.2. Onderzoek naar wat werkt; meervoudig en niet beperkend

Onderzoek is goed en het is erg belangrijk om te weten welke maatregelen werken en daar moeten we ook in blijven investeren. Echter, ondergetekenden maken zich ook zorgen over het gevaar van standaardisering. Wanneer er alleen maar ruimte en financiering zou zijn voor *evidence-based* interventies, zou dit een enorme verschraling van het aanbod betekenen. Het is enorm belangrijk dat er ruimte blijft voor innovatie en experimenten. Ook om te kunnen voldoen aan de eerste doelstelling om aanbod op maat te kunnen leveren.

Daarbij komt dat, zoals we hierboven al hebben aangegeven, de materie zeer complex is om te onderzoeken en om resultaten te meten met enkelvoudige instrumenten. Extreem heterogene doelgroepen met een veelvoud aan persoonlijke benaderingen en oplossingen maken de identificatie van de doelgroep en het meten en monitoren van interventies een ingewikkelde opgave. Er moet daarom een balans worden gevonden voor goed onderzoek dat oog heeft voor de complexiteit en diversiteit van het onderwerp en het bewaken van de ruimte voor innovatie en experimenten.

2.3. Onmeetbare waarde van vrijwilligers

Een ander belangrijk punt dat hierbij niet mag worden vergeten, is het feit dat er veel vrijwilligers actief zijn op het gebied van basisvaardigheden. Deze vrijwilligers werken anders dan professionals, maar zijn zeker niet van minder waarde. Waar professionals vaak over meer specialistische kennis en vaardigheden beschikken, kunnen vrijwilligers meestal meer tijd en aandacht leveren. Dat maakt dat de impact van vrijwilligers ook niet zomaar kan worden gemeten zoals dit bij professionals gebeurt. Te rigide kwaliteitseisen zouden dan ook ten kosten kunnen gaan van de bijdrage van al die vrijwilligers waar een groot gedeelte van de infrastructuur op dit moment van afhankelijk is. Dat wil niet zeggen dat er geen kwaliteit van vrijwilligers mag worden gevraagd. Goed georganiseerde vrijwilligersorganisaties laten zien dat dit wel degelijk mogelijk is, maar op een andere wijze en met andere instrumenten dan bij hun professionele collega's.

¹ Zie: het ecbo-rapport van Ingrid Christoffels "Digitaal probleem oplossen" <https://ecbo.nl/portfolio-items/digitaal-problemen-oplossen-in-de-21ste-eeuw/>

3. Regie verschuift naar gemeenten

De laatste ambitie die in de kamerbrief wordt besproken gaat over het feit dat de regie met betrekking tot het beleid over basisvaardigheden wordt gedecentraliseerd. De gemeenten krijgen hierbij de rol van regisseur. De grootste zorgen over deze decentralisering is dat het beleid verder zal versnipperen. Wegens het gebrek aan kennis en de aanwezigheid van een goede kennisinfrastructuur dreigt het gevaar dat overal het wiel opnieuw uitgevonden zal moeten worden; een kostbaar en tijdrovend proces waarbij het maar de vraag is of er goede resultaten zullen worden geboekt.

3.1 Samenwerken met elkaar: visie en integraliteit

Om dit te voorkomen is het cruciaal dat gemeenten intensief gaan samenwerken. Allereerst met elkaar; beleid moet op elkaar worden afgestemd en men moet continu van elkaar leren. Het verdient in dit kader dan ook de aanbeveling dat de centrale overheid wel delegeert, maar dat zij ook zorg draagt voor enige centrale sturing.

Om dit mogelijk te maken moeten zowel de overheid en gemeenten een goede visie hebben op het vraagstuk basisvaardigheden en een daarop afgestemde integrale aanpak ontwikkelen. Vanwege de grootte van het probleem en de vele gevolgen daarvan, kan het niet als een losstaand project of aparte portefeuille worden gezien. Het probleem is verweven in veel meer sectoren dan enkel het sociale domein; het gaat over het creëren van kansen voor iedereen en om het mogelijk te maken voor mensen om echt mee te doen in de maatschappij. Dat betekent ook dat er tegelijkertijd op bestrijding en preventie (met name op scholen) moet worden ingezet. Denk ook aan integrale aanpakken waarbij ouders bijvoorbeeld worden bereikt via hun kind.

3.2 Samenwerken met bestaande organisaties

Wij zijn van mening dat de meeste winst en efficiëntie op de korte en middellange termijn kan worden gerealiseerd door een nauwe samenwerking tussen gemeentes en bestaande organisaties. Het merendeel van deze organisaties beschikt al over de kennis en vaardigheden die nodig zijn om het vernieuwde beleid vorm te kunnen geven. Zij weten hoe ze de moeilijke en grootste doelgroep veel effectiever kunnen bereiken. De producten en diensten -soms zelfs landelijke programma's zijn voor een groot deel al ontwikkeld en beproeft in de praktijk. En deze organisaties beschikken ook over het juiste netwerk van partijen die het verschil kunnen maken.

Een van die partijen met een sleutelrol in de regionale, provinciale en landelijke infrastructuur in het kader van preventie en bestrijding, zijn de bibliotheken. Zij hebben ervaring met het bereiken van-, en werken met een bredere doelgroep en kunnen de verbinding maken op de verschillende beleidsniveaus.

Het is dus belangrijk dat, naast een visie en integrale benadering, gemeenten de verbinding zoeken. Samen kunnen de bestaande kennis en diensten snel worden opgeschaald om zo effectief mogelijk te worden ingezet.

4. Conclusie

Zoals gezegd, willen we met deze tekst aandacht vragen voor de complexe vraagstukken op het gebied van basisvaardigheden. De aandacht die het thema in de kamerbrief krijgt en de richting die wordt ingezet om dit aan te pakken, juichen we toe. Echter, om te zorgen dat de aanpak ook echt vruchten afwerpt, hebben we in dit artikel een aantal belangrijke aandachtspunten geformuleerd. Zaken die het proces versnellen, verbeteren en betaalbaar kunnen houden. De belangrijkste aanbeveling is dat wij, de organisaties die aan deze tekst hebben meegewerkt, graag zouden meedenken en samenwerken met

gemeentes en de overheid om gebruikt te maken van- en verder te bouwen aan de schat aan kennis en ervaring die in deze organisaties geborgd is. Want alleen samen kunnen we het verschil maken.

Belangrijkste punten en aanbevelingen uit de tekst.

De organisaties die aan deze tekst hebben meegewerkt, zouden graag meedenken en samenwerken met gemeentes en de overheid om gebruikt te maken van- en verder te bouwen aan de schat aan kennis en ervaring die in deze organisaties geborgd is. Want alleen samen kunnen we het verschil maken.

Per doelstelling pleiten wij voor:

1. Meer mensen bereiken met een aanpak op maat.

- De groep laaggeletterden is veel groter en veel diverser dan vaak gedacht. De meeste van hen ervaren geen problemen en moeten daarom worden bereikt met een aanbod dat aansluit bij hun persoonlijke behoeftes en leerdoelen.
- Basisvaardigheden gaan ook over rekenen en digitale vaardigheden. Hoewel taal hierbij een belangrijke rol speelt, vallen de groepen laaggeletterden en mensen met lage digitale vaardigheden voor een belangrijk gedeelte niet samen met de groep laaggeletterden. Dit betekent dat er voor deze groepen andere manieren van werving en bestrijding moeten worden ingezet.
- Bestaande organisaties beschikken al over kennis en aanbod die succesvol zijn en rekening houden met de diversiteit van de doelgroepen en op maat kunnen worden ingezet.

2. Weten wat werkt: meer inzicht in kwaliteit en effectiviteit.

- Inzicht en kwaliteit binnen deze complexe materie vraagt om professionalisering van docenten. Tegelijkertijd moet ook het werkveld veel aantrekkelijker worden gemaakt om te zorgen dat docenten ook daadwerkelijk aan het werk willen gaan en blijven.
- Onderzoek is goed en het is erg belangrijk om te weten welke maatregelen werken en daar moeten we ook in blijven investeren. Echter, onderzoek mag niet ten koste gaan van innovatie en de ambitie om aanbod op maat te leveren (bijvoorbeeld als gevolg van standaardisering en/of financiering van enkel *evidence-based* aanbod).
- Onderzoek en meetinstrumenten moeten rekening houden met de veelvormigheid van de problematiek.

3. Samen aan de slag: méér gemeentes, werkgevers en maatschappelijke organisaties actief: voor kinderen én volwassenen.

- Gemeentes moeten intensief met elkaar gaan samenwerken vanuit een goede visie op de aanpak van basisvaardigheden.
- Gemeentelijk beleid moet op elkaar worden afgestemd en men moet continu van elkaar leren.
- Wij zijn van mening dat de meeste winst en efficiëntie op de korte en middellange termijn kan worden gerealiseerd door een nauwe samenwerking tussen gemeentes en bestaande organisaties. Het merendeel van deze organisaties beschikt al over de kennis en vaardigheden die nodig zijn om het vernieuwde beleid vorm te kunnen

geven. Zij weten hoe ze de moeilijke en grootste doelgroep veel effectiever kunnen bereiken en beschikken over de juiste netwerken.